

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

Ahi Evran University (Turkey)

TESOL – Ukraine

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В МОВІ І КУЛЬТУРІ

Збірник наукових праць

Київ 2019

УДК 821.09(100)(082)
НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2019. - 318
с.

ISBN 978-617-7685-68-4

Збірник містить тексти доповідей XII Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 22-23 травня 2019 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

УДК 821.09(100)(082)

Головний редактор:

А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

Редакційна колегія:

Е. Акіллі, доктор філософії (Історія), академік

Агі Євран університет, Киршехір (Туреччина)

О. В. Артюшкіна, кандидат наук з лінгвістики, доцент
(Університет Жан Мулен Ліон 3, Франція)

Н. О. Висоцька, доктор філологічних наук, професор
(Київський національний лінгвістичний університет, Україна)

Р. І. Дудок, доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

Ю. Л. Мосенкіс, доктор філологічних наук, професор,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна)

А. І. Раду, кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна)

А. В. Чеснокова, професор
(Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна)

О. Г. Шостак, кандидат філологічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, Україна)

С. М. Ягодзінський, доктор філософських наук, професор
(Національний авіаційний університет, Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету (протокол № 3 від 15 травня 2019 р.)*

ISBN 978-617-7685-68-4

© Колектив авторів, 2019

© Національний авіаційний університет, 2019

Ольга Матвєєва
кандидат філологічних наук
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ

ІДЕЯ «НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ» У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Проблеми національного буття, які на рівні концептуальному осмислено в «Щоденнику» (1911–1951), публіцистичних студіях, праці «Відродження нації», В. Винниченко проектує на художньо-образну площину. Зокрема у ранній творчості письменник не лише осмислює проблеми життя українського народу, альтернативні шляхи його національного розвитку, а й програмує механізми збереження національної ідентичності й формування національної свідомості: вживання української мови, розвиток української культури та освіти, активна громадська позиція.

Варто хоча б згадати його раннє оповідання «"Уміркований" і "ширий"» (1906), в якому головні герої представляють різні погляди на розвиток українського народу й осмислюють майбутні перспективи крізь призму мовного питання. Дискусії відбуваються між представниками російської нації, національно несвідомими українцями (так званими «малоросами»), селянами з проукраїнською орієнтацією, щирими українцями-самостійниками, революціонерами. Постійні конфліктні ситуації «детонує» «ширий українець» Недоторканий, який має всі відповідні зовнішні атрибути — козацькі вуса, вишивана сорочка. «Ширий» говорить лише українською мовою, «надміру любить Україну», поважає національну культуру, постає прибічником ідеї самостійної України («Україна для українців!» [1, 531]). Усіх інших, хто не носить національного одягу, не розмовляє українською, не поділяє його поглядів на політичний устрій, він безапеляційно номінує ренегатами, руйнівниками української культури та ін. Під час взаємодії з національно несвідомими українцями він не тільки докоряє їм за відсутність національної честі й гідності, дифузійну національну ідентичність (такі індивіди називають себе «хохлами», а розмовляють не українською, а «по-мужицьки»), але й виявляє надмірну вербальну агресію. Таке ж ставлення і до представників російського народу, котрі переважно називають українську мову

«великорусским наречием», зневажають українську культуру (образливі висловлювання візника про пам'ятник гетьману Богданові Хмельницькому й натомість прославлення російських генералів). З революціонерами «Щирий» також не знаходить спільної мови через різні погляди на процеси державотворення, зокрема на форму політичного устрою України. Для пролетаріату провідною постає соціальна ідея, а не ідея національного відродження, тому вони прагнуть не самостійності, а автономії для держави: «Українській буржуазії, та й то деякій тільки частині, може, потрібна самостійність України, але українському пролетаріатові вона зовсім не потрібна. Українському робочому люду, як і всякому, потрібна така політична форма, яка сприяла б його розвитку. От, наприклад, автономія» [1, 532]. Стримувати гіпертрофовані патріотичні почуття «Щирого» намагається селянин Сидір Самжаренко, тобто «Уміркований», який підтримує національну справу, читає українські газети, відвідує українську книгарню: «я сам люблю неньку-Україну, кохаюся в рідній мові нашій, шаную батька Тараса» [1, 531]. Однак «Уміркований» живе за принципом «там промовчати, там ухилитися, там потанцювати під дудку дужчих» [1, 525] і виступає противником соціальної ідеї («Україна Україною, а земля землею» [1, 531]). Попри комічне завершення конфлікту (арешт «Щирого» й «Уміркованого»), в оповіданні актуалізується питання відродження рідної мови та культури, а у ході дискусій між героями осмислюються шляхи подальшого розвитку українського народу.

Пізніше письменник репрезентує художній експеримент з ідеєю синтезу національної й соціальної ідей в повісті «На той бік» (1919). В. Винниченко досить контрастно зображує життя народу «до» та «в момент» національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., актуалізуючи силу як системотвірну й організуючу категорію форм суспільного життя (слід зазначити, що саме концепт сили відіграє моделювальну роль в ідеосфері письменника). Так, головний герой, доктор Верховдуб, вів спокійний і безтурботний спосіб існування, несучи обережно й дбайливо «келих своєї життєвої мудрості» — займався лікарською практикою, був філософом-епікурійцем, грав в азартні ігри. До того ж «античний красунь» спокушав гарненьких «повітових дамочок», не зраджуючи власному інтелігентному «верходубівському стилю» (накладав напусника, носив пенсне, одягав жилет). Однак революція як «нова хвиля» із фронтів «линула

на трон і змила його», «змила все: ...і гарненьких повітових дамочок, і гарячкових блиск святковості», викинувши доктора Верходуба на «кін життя» [2, 194]. Відбулася кардинальна метаморфоза: найінтелігентніший на весь повіт лікар перетворився на «індивіда у задрипаному пальті й пролетарському картузику з облупленим козирком», «паразита на народному тілі», «істоту, яка здригувалася од вибухів гармат» [2, 195]. Під впливом неконтрольованого масового насильства й убивств, перманентного перебування «під прицілом», страху бути вбитим, вимушеного маскування під «спролетаризовану» публіку доктор Верходуб сформулював нову філософську істину буття, відмовившись від «образливо-фальшивих» теоретичних положень і моральних тез Канта, Епікура, Шопенгауера: «живи все своє життя, наче ти через годину маєш померти» [2, 197].

Іншого вектору набуває сценарій життя лікаря після зустрічі з Ольгою Іванівною Чорнявською, яка нагадала йому колишню знайому — Наяду (наяди — морські істоти, які іноді здатні приймати образ жінки). У повісті образ Наяди символізує жінку-божество, заради котрої чоловік здатний на будь-який вчинок — як героїство, так і злочин. Ольга Іванівна хоче їхати «на той бік», тобто за лінію фронту протистояння червоноармійців і гайдамаків. Верходуб допомагає їй дістати дозвіл на виїзд з міста, найняти візника і навіть супроводжує молоду жінку під виглядом дядька-селянина й небоги-вчительки, ризикуючи власним життям, бо, як виявляється, «є щось дужче за життя» [2, 207]. Згодом розкриваються справжні наміри поїздки: насправді жінка не збирається перебиратися на гайдамацький бік, а прагне потрапити в штаб Південної Червоної Армії з метою вчинити акт вбивства головнокомандуючого Машкова.

У творі зображено протистояння двох світів, власне зіткнення соціальної й національної ідей, схрещення двох сил — більшовиків і січових стрільців. Ольга — справжня патріотка, національно свідомо, відважна сильна жінка, яку письменник у повісті порівнює з відомою французькою революціонеркою Шарлотою Корде, котра в часи Французької революції вбила противника республіканців Марата. Ольга Іванівна постає як носій ідеї національного відродження, представниця національних інтересів українського народу: «сила ненависті була в цієї жінки не ненавистю одної

людини. Іменно *точка перехрещення сил цілого народу, що віками сидів у ямі*» [2, 236]. Доктор Верходуб прагне відмовити її від такого безглузлого вчинку, адже вбивство одного з лідерів більшовицького руху не змінить ходу історії, не зупинить відбирання землі і майна, «стенок» та ін. Чоловікові з деформованим почуттям патріотизму складно зрозуміти мотиви дій «Наяди», що досить прозоро висвітлюється в їхньому діалозі: «Ви українець? — Так, я малорос, або, як модно тепер говорити, українець. [...] *Коли ви малорос, то не знаю, чи ви мене зрозумієте*» [2, 235].

Попри такі висновки, жінка обгрунтовує логіку власного задуму. По-перше, більшовики під гаслами соціальної ідеї приховують власну грабінницьку політику, залякування, зло, насильство, масові вбивства невинних людей: «яка ненависть повинна бути саме до Машкових і Леніних, які свою підлу, грабінницьку, кацапську точку перехрещення сил виконують під прапором визволення?» [2, 236]. По-друге, псевдовизволителі зневажають українську мову (прикметна сцена скидання вивіски українською мовою в калюжу зі словами «Україна летіт!» і заміна її на напис російською), а також забороняють нею спілкуватися («А хіба не глум, що ми з вами, діти українського села, говоримо отут мовою нашого вікового гнобителя й не сміємо, не можемо говорити так, як ми говорили, коли пасли свої череди? [...] Хіба не глум, що ви малорос?» [2, 236]). По-третє, вони знищують культурні цінності українського народу: «А хіба вони не скидають, не зривають, не топчуть ногами портретів Шевченка, портретів замученого їхнім царем українського революціонера...» [2, 236], виступаючи проти української освіти («...хіба він [Машков — О. М.] не розстрілює учителів-українців, селянських і пролетарських дітей, *тільки за те, що вони українці...* Хіба вона [нова влада — О. М.] не палить, *не нищить українських книг* і хіба не скида всю нашу душу знов у яму...» [2, 236]. На інтуїтивному рівні навіть неосвічені селяни відчують не тільки матеріальне й фізичне нищення українців (неконтрольоване відбирання землі, майна, свавілля, розбої), але й прагнення знівелювати духовні цінності й ментальні особливості народу, намагання асимілювати українців, зробити з них зденаціоналізовану масу без історії, натовп без національної свідомості, ідентичності (згадаймо розпачливі слова Кучугурихи: «душу забрали»). Передусім у творі утверджується принцип повноти буття,

домінування вітальних сил, інстинкту життя в онтологічному проекті, адже головні герої, які пережили в'язницю, страх, загрозу смерті, так і не здійснили намірів, втекли, усвідомивши істину: «нема життя — нема нічого». Однак у повісті мовиться про глибокі сумніви, внутрішнє роздвоєння, які переживав і осмислював сам В. Винниченко. Засадничою для письменника поставала ідея відродження української нації, тому він аналізував альтернативні шляхи розвитку українського народу в проекції на тогочасні історичні події. Автор «Відродження нації» вбачав можливий вихід у поєднанні національних і соціальних прагнень, однак грабїжницька політика нової влади унеможлилювала процес національного відродження українського народу.

Отже, автор трактату «Відродження нації» у творчості актулізує ідею національного визволення, представляє художній експеримент з ідеєю поєднання національних та соціальних прагнень українського народу, розробляє механізми збереження національної ідентичності й формування національної свідомості.

Література

1. Винниченко В. Намисто. Мала проза / Упорядкування та примітки С. Гальченка. — К.: Наукова думка, 2016. — 941 с.
2. Винниченко В. Раб краси: Оповідання, повість, щоденникові записи / Упорядкув., передм., примітки В. Є. Панченка.: К.: Веселка., 1993. — 383 с.